

De IJsvogel in Alken: een flitsende verschijning

Pierre Vandersmissen, Natuurpunt afdeling Alken,
Thielestraat 6, B-3570 Alken.

Het voorstel om in Alken voor de IJsvogel te kiezen kwam tot stand tijdens een overleg tussen de gemeente, de Jeugdbond voor Natuur en Milieu (JNM) en de lokale afdeling van Natuurpunt. Bij deze keuze liet men zich leiden door de huidige trend om het nodige belang te hechten aan de Alkense watersystemen. In zijn habitat-keuze stelt de IJsvogel immers hoge eisen aan het aquatisch milieu.

In Vlaanderen leeft de soort vooral in de omgeving van waterlopen en allerlei stilstaande waters. In Alken zijn dat de valleien van de Herk, de Mombeek en de Kozenbeek. In zijn leefgebied moet er voldoende zuiver water zijn met daarin talrijke kleine visjes, die zijn belangrijkste prooi uitmaken. Om tot broeden te komen zijn verticale wanden aan de oevers van beken of in de nabijheid van water nodig, waarin ze zelf een nestgang kunnen uitgraven. Overhangende takken zijn nodig als uitvalsbasis bij het foerageren (Stevens, 2004).

Verwezenlijkingen

Terreinacties

Omdat de Herk het uitzicht heeft van een kunstmatig gegraven waterloop en hermeantering, wegens de huidige eigendomstructuur, niet haalbaar is, moest er op zoek gegaan worden naar een andere manier om het leefgebied van de IJsvogel op korte termijn te verbeteren. Er werd gekozen voor de aanleg van een vispaaiplaats in het natuurgebied "Sleepenbroek", op percelen in eigendom van Natuurpunt die aan de Herk grenzen. In de

Foto: Marcel Bex

ecologische inventarisatie, uitgevoerd door Aeolus (2004), werd de creatie van een vispaaiplaats op deze locatie reeds als zeer interessant voorgesteld. Bovendien is het op deze locatie mogelijk om het waterpeil van de vispaaiplaats te regelen via een inloop aan de Herk en een afloop aan een afwateringsgracht, die in verbinding staat met de Kleine Herk. Een klein gedeelte van de afgegraven grond zal aan de noordkant gestapeld worden waardoor een steile wand tot stand komt die nestgelegenheden kan bieden aan de IJsvogel. In het Interreg project SOLABIO werd een budget voorzien om deze actie uit het actieplan voor de IJsvogel uit te werken en ook een provinciale subsidie in het kader van het 'reglement inzake projecten voor het behoud van de biodiversiteit werd goedgekeurd'. Het Agentschap voor Natuur en Bos verleende echter ongunstig advies voor deze acties. Ondertussen is de procedure voor het verkrijgen van een vergunning voor de vispaaiplaats definitief stopgezet nadat bijkomend terreinbezoek en een aangepaste aanvraag opnieuw tot een negatief advies van het Agentschap voor Natuur en Bos leidde.

Daarnaast worden er in de Mombeekvallei een aantal grotere poelen aangelegd in het kader van het door de provincie Limburg meegefinancierde project "Landschapsherstel in het 5-gemeentenpunt"

De gemeente overlegde ook nog met de eigenaar van een perceel in de Mombeekvallei,

waarop illegale vijvers liggen, om tot sanering van deze vijvers over te gaan.

Communicatie.

Om een breder draagvlak uit te bouwen zal de gemeente Alken in het voorjaar van 2010 starten met de inrichting van een informatiehoekje over de IJsvogel in de gemeentelijke bibliotheek. Hier zullen publicaties over de IJsvogel, biodiversiteit en water, waterleven en duurzaam watergebruik aan bezoekers van de bibliotheek aangeboden worden.

Op de gemeentelijke website zullen regelmatig berichten over het wel en wee van de IJsvogel in Alken, worden geplaatst. Publicatie van artikels in het gemeentelijk informatieblad wordt momenteel niet overwogen.

Om belangstellenden en scholen nog beter te informeren over de levenswijze en de behoeftes van de IJsvogel zullen er geleide wandelingen plaatsvinden in zijn biotoop in het Sleepenbroek.

Monitoring

Broedgevallen van de IJsvogel worden opgespoord door een vooraf vastgestelde route langs beken, oevers en andere potentiële nestlocaties te lopen. Dit gebeurt vooral in april en mei, waarbij alle aanwezige vogels, eventueel baltsend of met prooi wegvliegend, worden genoteerd. Hierbij is het van belang dat de telling jaarlijks onafgebroken wordt volgehouden volgens een vooraf bepaalde methodiek,

om op termijn interessante vergelijkingen toe te laten.

Het aantal broedkoppels van de soort kent zeer sterke jaarlijkse fluctuaties, als gevolg van klimatologische omstandigheden. Strengere, langdurige winters leiden tot decimering van de soort, bij overstromingen gaan legsels verloren. In Limburg werd de populatie in 1992 geschat op ongeveer honderd broedparen. In de loop van de jaren negentig namen de aantallen fors af tot in 1997, waarna de aantallen terug toenamen tot 175-275 broedparen in 2000 – 2002 (Stevens, 2004).

Het is vooral de sterk toenemende waterverontreiniging vanaf het midden van vorige eeuw die de soort de zwaarste klappen toebracht. De recent ingezette waterzuivering en het natuurvriendelijker beheer van de beken (rivieren) leidden de laatste jaren tot een voorzichtige heropleving van het visbestand. Hierdoor werd de IJsvogel de voorbije jaren, ook dankzij een aantal opeenvolgende zachte winters, een minder zeldzame en graag geziene gast in en rond de valleien in Alken. Aan deze licht positieve trend kwam door de extreem koude januarimaand van 2009 plotseling een einde. De IJsvogel verdween dat jaar in Alken. Stilstaande waters vrozen langdurig dicht en de minder snel dichtvriezende beken bevatten te weinig vis om de soort in stand te kunnen houden. Op andere plaatsen in Midden-Limburg (in de vijfvergebieden) kon de soort, ondanks afname zich wel handhaven. Vanuit dit kerngebied kan de soort onze beekvalleien opnieuw koloniseren.

De telling in 2009 van de vrijwilligers van Natuurpunt afdeling Alken is de nulmeting. De

verdere evolutie en het effect van later genomen maatregelen kan hiermee vergeleken worden.

Kansen en knelpunten

De aan- of afwezigheid van de IJsvogel is een indicator voor de waterkwaliteit van een waterloop en zijn biotoop. Elke natuurlijke waterloop, die gespaard bleef van drastische ruiming en rechttrekkingen in het verleden, voldoet van nature aan de basisbehoeften van de IJsvogel. Een meanderende waterloop met afkalvende buitenbochten bevat steile onbegroeide oevers waarin de soort graag zijn nestholte graaft. De binnenbochten met sediment en plantengroei zijn belangrijk voor de eiafzetting van de vissen. Op onbeheerde oevers groeien heesters die als uitkijkpost kunnen dienen om te jagen.

Omdat de Herk noch de Mombeek voorlopig aan dit profiel voldoen, zullen flankerende inrichtingswerken nodig blijven. Een minder drastische manier van beekruimen, afgestemd op de natuurwaarden in het gebied, is hier zeker ook aan de orde, want de huidige werkwijze laat weinig mogelijkheid tot natuurlijke ontwikkelingen toe. Nu iedereen tot het inzicht is gekomen dat het waterbergend vermogen van een vallei niet gelijk is aan dat van een uitgediept en ingedijkt beeklichaam, zouden slibruiming ook moeten verdwijnen. Deze verhinderen in sterke mate de natuurlijke ontwikkelingen in een beek. Waar men beducht is voor houtopslag zou het onderhoud tot gedeeltelijk en gefaseerd maaien van beekoevers in de vroege herfst moeten beperkt blijven.

De kwaliteit van het oppervlaktewater wordt nog steeds negatief beïnvloed door afstroming van nutriënten vanaf akkers en door lozing van industrieel en huishoudelijk afvalwater. Bewuster omgaan met water en het gebruik van bestrijdingsmiddelen en onderhoudsproducten sterk verminderen, zijn belangrijke uitdagingen voor de nabije toekomst.

Conclusies

De aanleg van een vispaaiplaats aan de Herk zal naast paai- en broedgelegenheid voor vissen ook een stijging van het aantal libellen,

macro-invertebraten en amfibieën tot gevolg hebben en dus een stijging van de biodiversiteit.

Om tot een duurzame oplossing te komen zijn er op termijn echter grotere herstelwerken aan Herk en Mombeek nodig. Tegelijkertijd kan de IJsvogel de hefboom voor de opstart voor deze acties zijn. Met de adoptie van de IJsvogel heeft de gemeente Alken de verantwoordelijkheid genomen om het nodige overleg tussen alle betrokken partners op gang te trekken, wat een niet te onderschatten uitdaging is. Momenteel is er vanuit de overheid terug meer aandacht voor waterbeheer. Integraal waterbeheer moet ook hier aan de orde zijn en het is hoog tijd om hier werk van te maken.

Dankwoord

We willen hier vooral Albert Put, vrijwilliger van het beheerteam van Natuurpunt Alken, bedanken. Hij steekt veel tijd en energie in het tot uitvoer brengen van de hier vermelde maatregelen.

Referenties

- NEVELSTEEN, I. (ed.), 2008, ACTIEPLAN ALKEN. IJsvogel. (Nr. 1). Een uitgave van de provincie Limburg, D/2007/5857/72, 91 pp.
- STEVENS, J., 2004. IJsvogel. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIËLS & B. VAN DER KRIEKEN. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000 – 2002: 266 – 267. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 496 pp.

Summary

The municipality of Alken adopted the common kingfisher (*Alcedo atthis*), ambassador of natural, pure watercourses. Plans were drawn up by Natuurpunt, to create a spawning ground in their reserve Sleepenbroek. The permission was not granted for the work, by the 'Agentschap voor Natuur en Bos'. During a census in 2009, the species was no longer found in Alken, possibly due to the cold winters of the last two years.